

DETSKÝ ČITATEL' A JEHO ŠPECIFIKÁ

MGR. RENÁTA TALIGOVÁ

From early childhood, stories are needed because they form their basic ideas of the shape of the world, about good and bad, about human values. Children like to listen to stories because they provide vital support for the development of their thinking and imagination, help them to learn and shape their image of the world and how it works. Generational experience and professional research confirm that books help children acquire not only knowledge but also feelings, empathy and experience of the real world. Therefore it is desirable that children should enjoy books and look forward to reading them. This is an increasing challenge for parents, educators and librarians who are fighting for attention against many varied stimuli and technologies.

Keywords: child reader, personality development, psychology of reading, technology

✉ taligovar@gmail.com

PSYCHOLÓGIA ČITATEĽSTVA

Generačné skúsenosti aj odborné výskumy potvrdzujú, že vďaka knihám nerozvíjame u našich detí len poznanie, ale aj city, empatiu a prežívanie reálneho sveta. Z tohto dôvodu je vhodné, keď si deti knihy obľúbia a tešia sa na ich čítanie. V dnešnej dobe plnej podnetov a technológií je to však čoraz väčšia výzva pre rodičov, pedagógov i knihovníkov. Na čom môžeme spoločne stavať?

Človek od raného detstva potrebuje príbehy, pretože tvoria základnú predstavu o podobe sveta, o dobre a zle, o ľudských hodnotách. Deti rady počúvajú príbehy, pretože sú dôležité pre vývoj ich myslenia, fantázie, podporujú učenie sa a dotvárajú predstavu o svete a jeho fungovaní. Pre staršie a dospievajúce deti však vstupujú do života mobily, počítače a tablety. Ak vyrastajú v podnetnom, rozvíjajúcom prostredí, rodičia a učitelia ich neustále motivujú k čítaniu, ale to hneď neznamená, že ich čítanie aj zaujíma a baví. Väčšina detí si nedokáže z vlastného záujmu zobrať knihu do rúk, pretože lákadlo moderných technológií je väčšie. Našťastie existuje mnoho účinných stratégií, ktoré môžu rodičia použiť na to, aby pomohli svojmu dieťaťu skutočne si čítanie užít a zamilovať sa doň. Ak im prinášajú pozitívne skúsenosti, tak im dávajú základy lásky ku knihám, čítaniu a neskôr i učeniu. V psychológii sa tento proces nazýva „sociokultúrna determinácia osobnosti“. Spočíva v socializácii osobnosti a sociálnom učení, ktoré sa odohráva „v sociálnych situáciách pri osvojovaní žiadaných spôsobov správania“ (Daniel 2005).

Jadro osobnosti je totiž výrazne formované v rodine, v ktorej získava základné vzorce správania, zvyky, hodnoty a normy, čím sa formuje tzv. **bazálna osobnosť**. Širšia spoločnosť, kultúra a sociálna vrstva potom dotvára tzv. **modálnu osobnosť**. Rovesníci a vrstovnicke skupiny vnášajú do celkového vývinového procesu tzv. **peer socializáciu**. Vývin osobnosti je určite ovplyvnený vrozenými dispozíciami, ale aj sociálnym prostredím a výchovou. Dieťa prechádza procesmi zrenia, učenia, výchovy a socializácie. Jednotlivé fázy a skúsenosti potom vedú k fixácii istých trvalých vlastností a návykov.

VÝVINOVÉ ASPEKTY ČITATEĽSTVA

Už **bábätko prichádza na svet** s vrozenou schopnosťou emočne reagovať. Novorodenec prežíva a reflexívne vyjadruje svoje city, ktorými dáva najavo spokojnosť či nespokojnosť. Plačom novorodenec na seba upozorňuje a komunikuje takto s okolím. Jeho emočné prejavy sú hlavným prostriedkom komunikácie. Vďaka nim dieťa vyjadruje aktuálne city aj bez slov. Prvé vedomé úsmevy, ktorými dáva najavo svoju spokojnosť, môžeme pozorovať okolo dvoch mesiacov. Postupne sa rozvíjajú ďalšie emócie a ich prejavy. Približne v troch mesiacoch začína dieťa prejavovať radosť, v štyroch mesiacoch hnev, v piatich mesiacoch strach. Dieťa v dojčenskom období prežíva rôzne emócie, neuvedomuje si však ešte, že ono je ich nositeľom, teda že ich prežíva ono samo. Už vtedy

však hlas matky na neho pôsobí upokojujúco a dáva mu pocit bezpečia. To sú jeho prvé kontakty so slovom.

Vo veku približne **pol roka** už dieťa spoľahlivo rozlišuje medzi známymi a neznámymi ľuďmi, čo môže viesť k strachu z cudzích ľudí. Tento strach sa ďalej rozvíja a okolo ôsmeho až deviateho mesiaca života nastupuje obdobie separačnej úzkosti, keď dieťa pociťuje strach z opustenia matkou. Dojča je schopné vnímať emočné prejavy iných ľudí a správne ich interpretovať podľa výrazu tváre už okolo dvoch až troch mesiacov. V tomto období reagujú na prejavy radosti, smútku aj hnevu a zosúladujú svoje reakcie s emocionálnymi reakciami inej osoby. Pozitívne emócie bábätko upokojujú, negatívne naopak znepokojujú a vyvolávajú obranné reakcie. Základnou úlohou dojčenského obdobia je získanie dôvery vo vzťahu k svetu. Do akej miery sa to podarí, závisí predovšetkým od toho, nakoľko je mama citlivá voči prejavom dieťaťa, a zároveň, aké emócie vysiela smerom k dieťaťu. Už tu sú slová v podobe riekaniek či krátkych básničiek výrazne stimulujúce, pretože prostredníctvom prozodických vlastností reči ako melódia, tempo, sila hlasu či pauza prinášajú silný zážitok.

Po druhom roku rastie schopnosť dieťaťa reagovať viac diferencovane na rôzne situácie, ale aj na potreby iných ľudí. V tomto veku je prirodzený egocentrizmus, napríklad neochota podeliť sa o hračky. Rozvíjajú sa ale aj pozitívne prosociálne emócie ako radosť z kontaktu s inými a súciti, ktorý sa prejavuje spoluprežívaním rovnakej emócie. V tomto období sa v súvislosti s rozvojom sebauvedomenia a snahy o sebaapresadzovanie objavujú nové intenzívne emočné reakcie. Často môžeme pozorovať emócie hnevu v dôsledku prežívanej frustrácie. Je prínosné vysvetliť mu, že vždy nedostane to, čo si želá, odpútať jeho pozornosť a upokojiť ho hravou formou prostredníctvom prvých knižiek plných vizuálnych, zvukových či hmatových podnetov. Takéto emočné zážitky prospievajú jeho postupnému vývoju, porozumeniu samému sebe, ale aj pochopeniu iných ľudí, ich názorov a postojov.

Batoľa (1 – 3 roky) nerozlišuje medzi výrazom emócie a emóciou skutočnou, to znamená, že keď vidí, že sa niekto usmieva, automaticky ho vníma ako spokojného a šťastného. Batoľatá už dokážu rozpoznať emočné ladenie rodičov, prispôbiť mu svoje správanie a majú tendenciu ich napodobňovať. Dieťa v tomto veku ešte nedokáže odlišiť svoje prežívanie od emócií iných, preto napríklad keď plačú iní, často

plače aj ono. Rodičia by mali dieťa učiť uvedomovať si a rozlišovať svoje emócie, pomenúvať ich, čím pomáhajú v jeho emocionálnom rozvoji a rozvíjajú jeho empatiu. Schopnosť empatie rastie medzi 2. a 3. rokom. Skvelým nástrojom rozvoja tejto ľudskej stránky sú opäť básničky, riekanky a prvé kontakty s obrázkovou knihou.

V predškolskom veku sú emócie už stabilnejšie a intenzívnejšie. Deti predškolského veku sú väčšinou pozitívne naladené, znižuje sa množstvo negatívnych emočných reakcií, pretože svoju nespokojnosť už dokážu lepšie vyjadriť a lepšie sa s ňou vyrovnávať. Hnev sa objavuje väčšinou v kontakte s rovesníkmi alebo pri príkazoch a zákazoch, ktoré dieťa frustrujú. Strach je v tomto veku viazaný na rozvoj detskej predstavivosti, napr. strach z imaginárnych bytostí či strašidiel. Tiež sa rozvíja zmysel pre humor. V predškolskom veku sa rozvíja emocionálna inteligencia, deti svojim citom lepšie rozumejú, dokážu prejavovať empatiu voči iným a čiastočne ovládať prejavy svojich citov. Tiež sa rozvíjajú vzťahové emócie ako sú láska, sympatia a nesympatia, ale aj súciti či pocity spolupatričnosti. Celkové emočné ladenie dieťaťa závisí nielen od jeho temperamentu, ale hlavne od skúseností, miery istoty a bezpečia v rodine. U detí s istou vzťahovou väzbou a dobrým rodinným zázemím prevažujú pozitívne emócie a lepšie porozumenie citom iných osôb. Naopak, deti, ktorým chýba istota, sú častejšie negatívne a nerozumejú iným. Kniha a príbeh sa stávajú výrazným determinantom formovania ľudskej osobnosti, povahy a tvorby trvalých hodnôt. Už v období od 3 do 6 rokov sú u dieťaťa vyvinuté všetky zložky psychiky – vnímanie, predstavivosť, pamäť, pozornosť a vôľa. V tomto veku je dieťa schopné sústrediť sa na rozprávanie a porozumieť mu. Prostredníctvom literárnych textov je rozvíjaná jeho intelektuálna, zmyslová a emocionálna oblasť. Umelecké slovo je nenahradiiteľné v obohacovaní slovnej zásoby a v porozumení textu. Rozprávkoví hrdinovia sa často pre dieťa stávajú vzorom. V tomto období dieťa stále vníma knihu ako hračku. Dokáže si k nej vytvoriť prirodzený a nenútený vzťah. Aby však túto „hračku“ dokázalo vhodne využiť v svoj prospech, potrebuje dospelého človeka, ktorý mu bude v tomto svete prirodzeným sprievodcom. Tým najvhodnejším človekom je rodič. Čítanie od útleho detstva nemusí sprevádzať len samotné čítanie kníh, niekedy sa oveľa hodnotnejšie javí práca s textom, komunikácia o ňom, analýza konania postáv, hľadania dobra či odsudzovanie zla. Dieťa sa dokáže s postavou porovnávať, nachádzať vlastné prežívanie, konanie. Práve pri spoločnom

čítaní sa nám môže dieťa otvoriť a porozprávať nám o svojich radoostiach a smútkoch. A na toto všetko potrebuje blízku osobu, najlepšie rodiča.

Školský vek je najdôležitejším obdobím formovania osobnosti dieťaťa/žiaka vo všetkých oblastiach. Súčasťou osobného psychického rastu je schopnosť flexibilne a úspešne zvládať svoje emócie, ako aj vnímať, aký vplyv majú zvolené stratégie regulácie na ľudí okolo neho. Zvládanie emócií má dokonca priamy vplyv na školskú zrelosť: súvisí s intenzitou spolupráce, pozornosti a koncentrácie, schopnosťou rešpektovať pravidlá, počúvať zadania, schopnosťou dodržiavať režim a voliť priority. Čítanie je v tomto období nesmierne dôležité. Pomáha tvoriť svetonázor, postoje a hodnoty, rozvíja niekoľko aspektov ľudskej osobnosti, podporuje koncentráciu, učí dieťa formulovať myšlienky, štylistiku i pravopis. Stáva sa návykom, hodnotou a neraz aj životným štýlom. Možno si to neuvedomujeme, ale vedieť čítať, porozumieť textu, diskutovať o ňom, to je nenahraditeľný základ pre celý ďalší život. Čítanie rozširuje slovnú zásobu, zlepšuje zvládnutie pravopisu, zlepšuje pozornosť na vyučovaní a v konečnom dôsledku dobrý a aktívny čitateľ má menšie problémy pri písaní vlastných textov.

PODPORA DIEŤAŤA

Prečo je čítanie pre deti dôležité? V mnohých ohľadoch čítanie dáva základ životným zručnostiam, ktoré budú deti potrebovať, keď vyrastú. Čítanie je neoddeliteľnou súčasťou detstva, školského obdobia a vzdelávania počas celého života. Gramotnosť a čítanie idú ruka v ruku. Čítanie je tiež dôležitým faktorom pri zvyšovaní povedomia o svete okolo nás, môže pomôcť zlepšiť duševné zdravie, môže ho urobiť pokojnejším a šťastnejším, povzbudzuje hormóny spojené s radosťou a pomáha spomaľovať srdcovú frekvenciu. Vytrvalosť a podpora musí prichádzať najmä od rodičov. Veľa súčasných mamičiek má mnoho plánov a energie, niektoré už pred samotným pôrodom svojmu dieťaťku čítajú, spievajú alebo s ním komunikujú. Entuziazmus ich neopúšťa ani v prvých rokoch po narodení, zoznamujú svoje deti s prvými obrázkovými knižkami, s radosťou v nich s nimi listujú a čítajú im riekanky, básničky a rozprávky. Postupom času sa však nadšenie nenápadne vytráca. Dieťa zostáva s knihou buď osamotené, alebo ju úplne navždy odloží na poličku a vrhne sa

na iné aktivity. Je nesporné, že v mladšom či staršom školskom veku okrem čítania v škole aj čítanie v rodinách má svoj veľký význam. Odborníci sa zhodujú v tom, že práve čítanie s dieťaťom je najlepší spôsob, ako v ňom vzbudiť lásku k čítaniu. Cieľom je, aby sa čítanie stalo sociálnou aktivitou, aby dieťa s knihou neostávalo osamotené. Tým, že si dieťa pri čítaní buduje vzťahy a emocionálne puto s najbližšími členmi rodiny, zároveň sa u neho vo veľkej miere podporuje aj zvedavosť, chuť dávať otázky a radosť z čítania a poznávania. Dôležité je, aby dieťa cítilo potešenie, a to najlepšie prežije spolu s ďalšími členmi rodiny. Dôležité je, že ak vidia záujem rodiča o čítanie, cítia jeho energiu, oduševnenie pre túto činnosť, pomáha im to naučiť sa milovať knihy. Podpora rutiny, dôslednosti a opakovania pomôže čítať zo zvyku. Deti si postupne zvyknú, že sa v rodine číta každý deň a postupne sa začnú na čítanie tešiť. Čítanie je ako mnoho iných aktivít. Čím viac ich človek robí, tým lepšie sa v nich orientuje, tým lepšie ich ovláda, a tým viac sa danej činnosti s radosťou venuje. Dovoľme im vyberať si knihy, ktoré odrážajú záujmy dieťaťa, či už ide o šport, prístroje, dinosaury, autá, elfov, víly alebo superhrdinov. Pomôže to udržať dieťa pri čítaní. Výber knihy teda treba zladať so záujmami dieťaťa. Dôležité je, aby sa dieťa zúčastnilo na výbere knihy a naučilo sa pravidelne navštevovať knižnicu či knihkupectvo. Bude to časom považovať za samozrejmosť. Keď deti vidia, že rodičia čítaniu pripisujú dôležitosť, tak aj ony budú považovať čítanie za samozrejmu súčasť svojho života. Dieťa takto bude vidieť, že čítanie je príjemná a zaujímavá činnosť. To, čo čítate, nemusí byť vždy len kniha. Môžu to byť aj noviny, recepty, etikety na potravinách a podobne. Deti napodobňujú svojich rodičov. Ak rodičia čítajú, ich deti budú tiež čítať. Ak dieťa vidí svojich rodičov častejšie pri sledovaní televízie či s mobilom v ruke ako s knihou, tak to jeho chuť čítať vôbec nepodporí.

ZÁVER

Starovekí Gréci rozlišovali dva typy času. Pre jeden používali termín *chronos*, pre druhý *kairos*. Chronos bol čas, ktorý prirodzene nasleduje za jedným časovým úsekom, čas merateľný a datovateľný, ide teda o čas chronologickej následnosti. Oproti tomu kairos označoval konkrétny, špecifický či lepšie povedané „vhodný čas na niečo“. Kairos je skrátka čas určený

na vybranú činnosť. Každý deň sa ženieme v prúde času (chronos), no stále si môžeme vyberať okamihy, keď sa zastavíme, vypneme či venujeme sa nejakej konkrétnej činnosti, bez ktorej si nevieme predstaviť

náš život (kairos). Robme všetko pre to, aby to bolo nielen pre nás, ale aj pre deti a mladých ľudí práve čas strávený pri knihe, strávený čitateľským zážitkom, strávený hodnotne...

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

DANIEL, Jozef a kol., 2005. *Prehľad všeobecnej psychológie*. Nitra: Enigma. 276 s. ISBN 9788089132898.